

**LE MAIRE FRANCIA — KURUC HADMÉRNÖK BRIGADÉROS
SZEMLEJELENTÉSE SZATMÁR ÉS ECSED VÁRAINAK
ÁLLAPOTÁRÓL 1705 FEBRUÁRJÁBAN.**

A Hadtörténelmi Közlemények 1955. évi 2. számában közöltem Le Maire francia—kuruc hadmérnök brigadéros egy részletes memorandumát magyar fordításban, amelyet ez a kitűnő műszaki tiszt, Rákóczi Ferenc kedvelt szaktanácsadója a zsbói csata után a Felvidékre visszatért Rákóczi elé terjesztett a Fejedelem távollétében a nyugati hadszíntéren lezajlott eredményekről.¹

Most, Rákóczi francia diplomáciai kapcsolatait kutató munkám közben ismét egy újabb értékes Le Maire-féle jelentést találtam, amely hadtörténelmi szempontból az előbbinél annál is érdekesebb, mert ez Le Maire első munkája Rákóczi szolgálatában, amikor még sem a Fejedelmet, sem a kuruc hadsereget nem ismerte. Nem is foglalkozik ebben a kuruc hadinép magatartásával, hanem kizárólag hadmérnöki szemrevételezés alapján adja elő véleményét Szatmár és Ecsed várairól, helyesebben erődítményeiről. S ami különösen fontos, — fejtegetéseihez egy megrajzolt színes vázlatot is mellékelte arról, hogy miképpen javasolná Ecsed és a környező térszín megerősítését. Eddig csak egy színes vázlatot ismertünk ebből a korszakból, Riviére ezredes rajzát Érsekújvárról. — Le Mairenek ez itt bemutatott rajzából és a szemrevételezés eredményét közlő memorandumából megismerjük, hogy miképpen gondolta ez az elméletileg és gyakorlatilag is képzett, Vauban marsall iskolájában nevelődött hadmérnök szakember, ezt az erődítmenyi rendszert újból használható állapotban kiépíteni.

BEVEZETÉS

Le Maire brigadéros személyére és működésére a kuruc hadseregben vonatkozólag utalok a fentemlített közleményemben mondottakra. Mint ez az alább ismertetendő jelentése is mutatja, lelkiismeretes, pontos és kitűnő műszaki tiszt lehetett, aki a magyar szabadságharc ügyét becsülettel szolgálta és Rákóczinak hűséges támasza volt.

E közleménynek nem az a célja, hogy Szatmár és Ecsed várainak szerepét és a kuruc háborúnak azokkal kapcsolatos hadicselekményeit

¹ Hadtörténelmi Közlemények 1955. 2. szám. 155—183. o.

ismertesse. Csupán a Le Maire féle javaslatlalt, annak előzményeivel, és eredményének rövid ismertetésével foglalkozunk.

Szatmár és Ecsed városai Kelet-Magyarország felső vidékén harcászati szempontból fontos helyek voltak, s ha még hozzávesszük a szintén közelükben fekvő Nagykároly várát: ez az egymástól 30—35 km-re fekvő és e három pontból álló várháromszög elzárta Erdély felső szegélyét észak és nyugat felé. Nagykároly vára II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának első éveiben, sőt mindjárt a nagy népi mozgalom első nekilendülésében, 1703. augusztus 13-án került Rákóczi hadainak birtokába. „Nem valami nagy erődítmény, négy szögletbástya volt és még vízzel teli árok védte.”²

A nagykárolyi várban akkor Károlyi Sándor felesége, Barkóczy Krisztina lakott, s azt császári őrség őrizte. Melith Pál báró az első főnemes, aki Rákóczihoz csatlakozott, július 22-én ott volt, s igyekezett Károlyinét rábírní a kurucokhoz való csatlakozásra. Pár nap múlva Bercsenyi írt Károlyinének egyrészt fenyegető, másrészt rábeszélő leveleket, melyeknek hatása alatt Károlyiné átadta a várat minden³ ellenállás nélkül. A nagykárolyi vár a kuruc háború alatt ezután sem játszott különösebb szerepet.

Ecsed vára szintén harc nélkül került Rákóczi birtokába. A Nagykároly várából kivonuló császári őrség egyik hadnagya Melith Pál rábeszélésére: ... „katonáival együtt amicabilis szín alatt bemenvén Ecsedbe, odavaló vitézljő rendet magukhoz elcsábítván, Pápai János prefektus udvarbíróf elfogták. Rákóczihoz vitték s Ecsedet is néki feladták, kit is megesketvén hívségére, erősíteni parancsolta.”⁴

Az említett vár háromszög harmadik pontját, Szatmárt, megvenni nem volt ilyen egyszerű feladat. A vár közelében 1703. nyarán heves harcok dúltak, mert benne a Rákóczitól is kiválónak elismert Glöckelsberg császári tábornok parancsolt, a keze alatt Löwenburg ezredes és más harc-edzett tisztek állottak a védőrség élén. Rákóczi csapatai 1703. augusztus 11-én kezdték meg Szatmár ostromát. Mivel azonban, mint emlékirataiban is megemlíti, várvívásra kellően fel nem szerelt és ilyen harcokban teljesen gyakorlatlan hadinépével szívós ostromharcra nem vállalkozhatott, megelégedett azzal, hogy ezt a várat körülzárja, annak közlekedési vonalait az erdélyi és császári helyőrségek felé elzárja, — szóval — mint Esze Tamás helyesen jegyzi meg — ezt a helyet a hadműveletek szempontjából „közömbösíti”. Hadseregére fontosabb feladat, a nagy lendü-

² Esze Tamás: Rákóczi tiszántúli hadjárata. Századok 1951. évf. I. füzet, 88—89. o.

³ Archivum Rákócziánum I. oszt. I. kötet 235—236. o.

⁴ Arch. Rákócziánum I. 237. o.

Pápai János mint tudjuk, később Rákóczi főtitkára, majd török-portai követé lett.

lettel a Felvidék felé irányított hadműveletek megoldása várakozott. Rákóczi október 11-ig maga is Szatmár alatt táborozott, azután átadta a körülzárás vezetését báró Sennyey István tábornoknak, s amikor később az alárendelt kuruc csapatok bizalma Sennyeyben megrendült, — őt onnan visszarendelte s helyébe Buday Istvánt küldötte.⁵

Mind Rákóczi emlékirataiban, mind Esze Tamás említett tanulmányában pontosan megtaláljuk a vár leírását és egy még az első világháború előtt kiadott gyűjteményes munkában a város és a vár közel egykorú vázlatát.⁶

Mind a két leírásból kitűnik, hogy a város és annak délkeleti kijáratára előtt fekvő vár azon a szigeten van, amelyet a Szamos két ága fog körül. A vár ötszögű, földsáncok- és cölöpgátakkal védett eléggé erős erődítmény volt. A tulajdonképpeni Szatmár és a tőle északra fekvő Szamos-ágon túllévő Németi város hidakkal volt összekötve. A várból egy híd vezetett a folyó jobb, egy a balpartjára, a harmadik pedig Szatmárból Németibe. Mind a két várost már az ostromzár első idejében elhamvasztották, a lakosság onnan elmenekült, csupán az ötszögű vár maradt ép-ségben és annak lábainál és előterében folytak a következő évben, 1704-ben kisebb-nagyobb harcok, de ezek a kuruc háború általános menetére semmi befolyást nem gyakoroltak.

Glöckelsberg tábornok 1704 decemberében belátta védekezésének hiábavalóságát és 1705 újév napján tisztességes feltételek mellett kapitulált. A tárgyalásokat a kuruc körülzáró csapatok és a szatmári őrség között Forgách Simon tábornagy végezte, akit Rákóczi 1704 végével Erdélybe küldött az ottani kuruc hadműveletek vezetésére.⁷

Forgách Simon a kapituláció után a Szatmár körül felszabadult csapatok egy részét levitte magával Erdélybe és ezzel Szatmár jelentősége mint vár megszűnt.

Rákóczi örömmel fogadta Szatmár kapitulációjának hírért. Nagykároly várára úgy látszik nem vetett nagy súlyt, de Szatmárt és Ecsedet két igen fontos pontnak tartotta, Erdély északi bejáratánál.

Igen kapóra jött neki, hogy pár héttel Szatmár kapitulációja után,

⁵ A Szatmár körüli harcok részletes leírását lásd Esze Tamás idézett munkájának 86—117. oldaláig és Rákóczi Emlékirataiban: II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai. Fordította Vas István. 1951. 53—58. o.

⁶ Magyarország vármegyéi, és városai. Szatmár vármegye és Szatmár városról szóló kötetben.

⁷ Markó Árpád: Az 1704. évi erdélyi kuruc hadjárat. Hadtörténelmi Közlemények XXXIV. évf. III.—IV. füzet 36. o. és Ráday Pál iratai I. kötet. Akadémia kiadó, Budapest 1955. 212—213. o. Levele 1705. január 6-ról Jablonski porosz udvari prédikátorhoz: „Praeterea informe celebre fortalium Szatmár quod per octodecim menses bloquadam sustinuerit, hac hebdomada previa capitulatione Juris nostri factum esse.“ — Rákóczi levele Károlyinéhoz, Léva melletti táborból 1705 január 2. utóiratában... „most hallván Szatmár vára feladását.“ Károlyi oklevéltár V. kötet 165. o.

francia szakemberek érkeztek Erdélybe. Tudjuk, hogy XIV. Lajos francia király Des Alleurs márki altábornagyot küldte 1704 végén Rákóczihoz, mint katonai és politikai szaktanácsadóját s vele együtt több műszaki hadmérnök szakembert. Des Alleurs 1705 januárjában érkezett Franciaországból Olaszországon, Törökországon át Temesvárra. A temesvári pasa egyideig akadályokat gördített továbbutazása elé, csak 1705 február 1-én indulhatott el Temesvárról.⁸

Temesvárról, Lugoson, Karánsebesen át a Bisztra völgyén keresztül utazott és február 7-én ért Klopotiva községbe. Ekkor már találkozott a Rákóczitól elébe küldött Bárczy Zsigmonddal, a Fejedelem egyik főtisztjével, aki később Kővár kapitánya lett. Azután Algyógy, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Torda érintésével 14-én érkezett Kolozsvárra. Kíséretében volt két hadmérnök főtiszt, Le Maire és Damoiseaux brigádosok, Károlyi, az Erdélyi haderő főparancsnoka idejében értesült a francia tábornok közeledtéről, elébe utazott Kolozsvárra és február 6-án onnan jelentette Rákóczinak, hogy a franciák már Erdély földjén vannak. 14-én ünnepélyesen fogadta őket Kolozsváron. Ott két napig időztek. Ezalatt Károlyi alaposan tájékoztatta őket főleg az erdélyi hadihelyzetről és átadta Des Alleursnak Rákóczi kérését, hogy szemléltesse meg az erdélyi erődítményeket. Des Alleurs Forgách kérésére Damoiseauxt leküldte Medgyesre az ottani várharcoló vezetésére. Titkárját, Chamillardot is visszahagyta s csak Le Maire-vel és kis kísérettel indult tovább 16-án Rákóczi főhadiszállására, Egerbe. Márki Sándor szerint valószínűleg azon az úton, amin később titkára őt követte, azaz Magyaregregyen, Zilahon, Margittán, Hosszúpályin át Debrecenbe, onnan a Hortobágyon át Csegére. Itt kelt át a Tiszán és március 11-én vonultak be Egerbe nagy pompával.

Le Maire alább ismertetendő emlékiratából kitűnik, hogy ő Szatmárt febr. 24-én, Ecsedet pedig 27-én szemlélte meg, s mint írja csak rövid ideje volt minderre, amiből következtethetjük, hogy Des Alleurs őt küldte ezeknek a helyeknek megszemlélésére, s valahol később, talán Debrecenben csatlakozott újból hozzá. Az alább ismertetendő szemlejelentése tehát első bemutatkozó szereplése Rákóczi szolgálatában. Ennek a szemlének az eredménye az alább ismertetendő érdekes emlékirat. Bár kifejti véleményét és javaslatait Szatmár megerősítésére vonatkozóan is, amelyet előbb szemlélt meg, mint Ecsedet, de amikor már Ecsedet is tüzetesen átvizsgálta, arra a meggyőződésre jutott, hogy haszontalan dolog lenne Szatmárt újból kiépíteni, arra sok pénzt áldozni, őrséget behelyezni, tehát azt javasolta, hogy ezt az erődítményt földig le kell rombolni. Annál inkább fontosnak tartja azonban Ecsed erődítményeinek

⁸ Des Alleurs utazásának részleteiről és kiküldetéséről lásd *Márki Sándor: Des Alleurs altábornagy Rákóczinál.* HK. 1917. évf. I. és II. füzet.

gyökeres helyreállítását. Rákóczi is nagy súlyt vetett Ecsed birtokára, amely az ő uradalmihoz tartozott, mint családjának örökös birtoka, és azért örömmel fogadta el Le Maire ebbeli javaslatát.

Ha higgadtan szemléljük a kuruc hadműveleteknek azon a vidéken 1705 után ott lezajlott eseményeit, azt kell megállapítani, hogy Ecsed helyreállítása is teljesen felesleges volt, amint hogy Ecsed körül a szabadságharc későbbi éveiben sem zajlottak le nevezetesebb hadiesemények. 1707 után a szabadságharc katonai súlypontja teljesen áttolódott a Dunántúlra és Felső-Magyarország nyugati szegélyeire és Erdélybe már nem folytak harcok, — ennek a pontnak jelentősége teljesen megszűnt. Amikor pedig a szabadságharc végső időszakában az események színtere visszaszorult az akkori Magyarország északkeleti sarkába, Ecsedre, mint Erdély kapujára többé nem volt szükség.

A szatmári vár a lerombolás után teljesen eltűnt a föld színéről. Mivel a város szélén feküdt, annak terjedésével ez a terület teljesen beépült.

A szatmári vár részletes történetét és pontos helyrajzi adatait, dr. Fodor Ferenc egyetemi professzor, egy még kiadatlan rendkívül alapos monográfiában feldolgozta.⁹

A Fodor professzor birtokában lévő XVII—XVIII. századbeli szatmári várrajzok mind igazolják Le Maire megállapításait.

A Josephinische Aufnahme lapján, amely pedig csak egy emberöltővel azután készült, a várnak már nincs nyoma. A Szamos két ágától övezett sziget egész területét már a város utcái töltik be.

Az ecsedi vár, illetve azok az erődítmények és erődítési rendszerek, amelyek Le Maire alább ismertetendő jelentésének tárgyát képezik, szintén nem azonosak az ecsedi várral. Ezt a várat, amely pedig már a középkor óta a Báthory család birtokában volt, azután királyi birtok lett, később II. Rákóczi Györgyné, Báthory Zsófia, visszakapta. Így került férjének — I. Rákóczi Ferenc révén a Rákóczi család birtokába. A tiszaháti felkelés után, 1701-ben az udvari haditanács leromboltatta. Amikor Le Maire ezt a helyet megszemlélte, mint azt olvasni fogjuk — annak a helyén csak hasznavehetetlen romokat talált és Ecsed városát vagy mint ő mondja a falut (village) földsáncokkal, bástyákkal körülvéve az attól keletre fekvő kis szigetre tervezett négyszögletű sánccal

⁹ Fodor Ferenc professzor szíves volt megengedni nekem, hogy kéziratába betekinthessek. A várra és annak elbontása utáni sorsára vonatkozó adatokat tőle kaptam. Egyébként a Hadtörténelmi Intézet térképosztályában a II. József császár idejében készült ú. n. Josephinische Aufnahmeknek ez a lapja fotókópiában megvan. Sajnos az Ecsed váráról készült lap kópiája a gyűjteményben itt nincs meg. Az ehhez az időhöz legközelebb álló Ferenc császár alatt készült felvételeknek egy jóval későbbi keltezésű (1860) magyar térképlapján Ecsed városától keletre csak egy váromjel és ez a felírás: „várhegy“ jelzi az eredeti régi várkastély helyét.

egybefoglalva, nevezi írásában várnak, erődítménynek. Hogy az eredeti régi vár milyen hatalmas, nagyszabású, pompásan berendezett főúri várkastély lehetett, azt bizonyítja a várnak a kuruc szabadságharc előtti időkből származó részletes leírása.¹⁰

Le Maire jelentése

a) A jelentés külalakja, szerkesztési módja

Le Maire brigadéros szemlejelentését az Országos Levéltárban, a Rákóczi szabadságharc levéltára gyűjteményében őrzik.¹¹

A kézirat és papír minősége azonos a már előbb említett Le Maire féle memorandummal. A szöveg 8 oldalból áll, felső és alsó végén rövid zöld zsinórokkal két íven. A vázlatrajz az ecsedi várról külön lapon.

Címzése nincs. Ebből is megállapítható, hogy Le Maire ezt a memorandumot is, mint a Szatmárban és Ecseden tartott szemléjének beszámoló jelentését személyesen szóban adta elő a fejedelemtnek, s azután az írást otthagya nála. A 4 első oldal foglalkozik a szatmári várral. Az 5. oldalon még egy sor és az aláírás: „fait á Zacmár le 24. fevriér 1705. Le Maire“. Utána következik ez a sor: „Visite de la situation d'eched.“ — 3. és 3/4. oldalon, aláírása: „fait á Eched le 27. fevrier 1705. Le Maire.“ Közvetlenül alatta a következő sorban ismét Szatmárról ír, 1/4, és 1 egész oldalon és befejezi ezt a fejtegetését még egy véleményével Ecsedről.

A külön lapon a jelentéshez mellékelt vázrajz az ecsedi erődítményekről és a környező térszínről rendkívül tiszta, éles fekete tintával írott rajz. A mocsár lilásszürkére, az erődítmények alapfalai és a profi-
lok szegélyei sárga színnel, a vizes részek lilásszürkére vannak festve. A színek ma is frissek.

A vázlaton feltüntetett betűk az erődítmények egyes részleteit jelzik, magyarázatuk a szövegből kivehető. Természetesen Le Maire mindenütt a Vauban rendszerű várépítési műszavakat használja, hiszen nemcsak Franciaországban, hanem az egész művelt világon abban az időben Vauban várerődítési rendszere általánossá vált, még más nemzetek is a francia szakkifejezéseket használták.

A fordításnál természetesen ezeket a megfelelő magyar műszavakkal igyekeztem kifejezni, s ahol ilyenek nem találhatók, — más módon magyarázni. Segítségül volt nekem ebben a munkában az általánosan ismert Petite Larousse Illustré Páris 1914. című kitűnő enciklopédia,

¹⁰ Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár város 463. o.

¹¹ Orsz. Levélt. Rákóczi szabadságharc levéltára. Aspremont rész. B. 27—Gallica 1704 — 05 jelzet. A fasciculus 13—17 ceruzaszámozású lapjai. Az ecsedi várról készült vázlat a 14. számú.

amelynek a fortifikációról szóló címszava után egy Vauban rendszerű erőd részletének sematikus rajza látható a megfelelő szakkifejezésekkel. Megtaláltam továbbá azoknak német magyarázatát egy régi lexikonban Allgemeines Fremdwörterbuch Dr. Johannes Christian August Heyse Hannover 1835. A régi magyar honvédségnél használt erődítési műszavakat pedig a volt Ludovika Akadémiában használt erődítési tankönyvből vettem.¹²

Mint a bevezetésben röviden megemlítettem, Le Maire ebben a jelentésében nem tér ki a kuruc hadsereg (tisztkar, katonaság) bírálására. Itt ő kizárólag az a hadmérnök szakember, akit Rákóczi megbízott azzal, hogy vizsgálja meg ezt a két — nemrég óta a kurucok birtokában lévő — várat, illetve erődrendszert és fejtse ki véleményét arról, hogy lehet-e és érdemes-e azokat rendbehozatni és milyen munkálatokat kellene itt végrehajtani. Ezért ez a jelentés hű képet ad Le Maire hadmérnöki tudásáról és a kuruc ügy iránt táplált önzetlen buzgóságáról. Mint látni fogjuk rendkívül alapos körültekintéssel mindenre gondol, és minden törekvése az, hogy Ecsedet kifogástalanul védhető erőddé építse ki. Mindenre kiterjedő gondossággal tervezi meg a szükséges munkákat és sorolja fel az arra szükségesség segédeszközöket, szerszámokat.

Az első oldal margóján felül így kezdi: „Zacmár et Eched... mars, 1705.” Ide valószínűleg azt a napot akarta beírni, amikor március havában a Fejedelemlennek ezt az emlékiratát bemutatta, mert mint említettem a szövegben két keltezés febr. 24. és febr. 27-ről szól.

b) *Le Maire jelentésének szövege*

„Des Alleurs márki úr szíves volt közölni velem, hogy Erdélyi Fejedelmi Fenséged Szatmáron keresztülvetve azt megtekintette és szükségesnek tartaná, hogy én egy emlékiratban (Memoire) tájékoztassam Fenségedet azokról a helyreállítási munkálatokról, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ezt a helyet kellő védelmi állapotba helyezzzük, ha esetleg nem tartanám arra jelenleg alkalmasnak. Felhasználtam azt a rövid időt, ami még rendelkezésemre állott, hogy ezeket a védő műveket alaposan megvizsgáljam, de nem volt időm ahhoz, hogy egy metszetekkel (profil) ellátott vázrajzot készíthessek ezekről, tehát csak írásban vázolólok annak mostani helyzetét és állapotát. Ez a földszáncokból készült erődítmény a Szamos folyó egy szigetén van, közel a folyó kettéágazási pontjához, aminek az az előnye, hogy vízesárok szinte három oldalról veszi körül. Alakja szabályos ötszög. (Pentagon.) Minden oldala belül 110 öl (toise) vagyis 660 láb (pied).¹³

¹² Az állandó erődítés. *Brunner Móricz* hadmérnök őrnagy. Magyarra fordította Hoffmann Géza, Budapest, 1910. Egyébként még az Eckhardt Sándor féle francia—magyar szótár is több támpontot nyújt. A francia szakkifejezést zárójelben közlöm.

¹³ Egy öl 1,896 m, 1 láb 0,316 m.

Az 5 bástyát egyformá alakúra tervezték, de a kiépítés folytán némi különbség van köztük. Minden bástyának 4 fala van, mégpedig 2 magas, 2 alacsony. A legmagasabbnak hossza eléri a 72 lábat. Az alacsony falak hosszúsága különböző. A falak némelyikét téglák borítják és azokat teljesen felesleges módon még egy négyszögletű előreugró bástyarész (orillon, bástyafül) is egészíti ki, ami helytelen, mert ezeken az oldalakon így legfeljebb egy öreg — vagy két kis ágyú telepítésére marad hely. Az alacsony oldalfalak lényegesen lecsökkentik a bástyák használhatóságát, mert leszállítják azokat 192 lából 120 lábra, pedig ezek nélkül meglenne a kellő méretük. Két bástyán van 2 előreugró ékalakú erődítmény (cavaliers).¹⁴

Ezeknek a felépítményeknek az értelmét, illetve szükségességét nem értem, mivel az erőd környéke teljesen sík, lapos. Az összes bástyákban három szakállas ágyúút van, (batteries a barbe) mégpedig 2 a mellvédeken, a vállbástyákon (epaule).¹⁵

Egy pedig a tetőn, s ezek egyikében még őrszobát is építettek. (Corps de garde). Ez az őrszoba az ágyú elől majdnem a fél oldalfalat elveszi.

Minden bástyafal körülbelül 540 láb hosszú s előtte félhold alakú építmény (demilune).¹⁶

De szükséges volna, hogy ez az 5 oldalazó építmény egyenlő nagyságú és alakú lenne, mert most az a helyzet, hogy egyik-másika olyan hegyes szög alakú, hogy nem védelmezheti a bástya oldalait az ellenségnek oldalirányból jövő tüze ellen. (Echarpement du canon de l'ennemi.). Az árkok és azok falainak méretei nem egyformák. A bástyák előtt 99 és 108 lábúak, az oldalazó sáncok előtt csak 48-tól 72 lábnyiak. Mélységeik sem azonos méretűek. Egyik helyen 6—8 lábnyi mélyek, másutt csak 3 lábnyi mélyek. A mellvédek (parapets) és az erődvonall szélétől a szabad tér felé hajló lejtők (glacis), és a fedett közlekedési utak nincsenek mindenütt készen.¹⁷

Az erődítmény több részén még el sem kezdték ezeket a munkákat.

¹⁴ Cavalier, — németül Vorderschanze, Aussenwerk, — az erőd alapvonalának sarkain előugró, rendszeren magasabban fekvő ékalakú erődítés, amelynek mellvédeiről lehet a várárkokat és a vár előtti térszín holt területeit pásztázni.

¹⁵ Epaule, — németül Schulterwehr, — magyarul vállbástya, az erődítmények érzékeny pontja, ott ahol 2 oldalfal találkozik.

¹⁶ A demilune voltaképpen nem félholdalakú erődítmény, hanem egy árokoldozó berendezés, vagyis a mellvédek és gátakra épített olyan erődítmény, ahonnan minden oldalról be lehet az árkokba lőni. Az említett Larousse-ban található címszó szerint „Ouvrage exterieur destiné a couvrir le contre escarpe et la fosse. Escarpe annyi mint — németül innere Böschung einer Brustwehr, — vagyis a várárok belső, illetve külső fala. A demilune kifejezés helyett tehát inkább árokoldozó sáncot használnak.

¹⁷ A glacis kifejezés sok magyar, volt felvidéki és erdélyi városban ma is előforduló utcamegjelölés, ott ahol a belső vár véget ért és a lejtő kivezetett a szabad térszínre. Glacis, — németül Brustwehrabdachung einer Festung. — Rendszeren szelíd lejtésű, gyeptéglával fedett része a külső várnak; a régi honvéd erődítési tankönyv „síkzatnak” nevezi.

Megvannak a kis zsilipkapuk (vannes ou petits écluses). Ezek segítségével az árkokat meg lehet tölteni vízzel, ha a Szamos vízszintje elég magas. Vannak kapuk is, ahol a vizet ha akarják ismét kiengedhetik. De mindezek semmitsem érnek, ha a folyó vízszintje leszáll, mert ilyen időszakban az árkok nem alkotnak nehéz akadályt.

A bástyák lábainál a falak és az oldalazó sáncok alján, ezek kiegészítésére cölöpkerítések (pallisade) állanak. De, mivel azok falai repedezettek, nem sokat érnek. Több laktanyaszzerű építményt is találunk, némelyike jókarban, némelyike csak tatarozás után használható. A fegyverraktár rendetlen és erősen hiányos. Mintegy 40 különböző úrméretű (calibre) ágyú van itt, részben a bástyákon, részben az említett fegyvertárban. Ágyúgolyó alig található. Mozsár és szakállas puska (arquebuse a croc) nincs.¹⁸

A lőpor mennyiségét kilogrammokban nem tudtam megállapítani és más fegyvereket sem láttam itt.

Röviden jellemezve a hely jelenlegi állapotát: ez megtámadható. És ha arról van szó, hogy ezt az ellenség elfoglalja, azt rajtaütéssel (c'est devait etre d'emblée) lehet elintézni, anélkül, hogy szükséges lenne egy hosszas körülzárással járó ostromhoz hozzáfogni. Valamennyi erődítési mű annyira el van hanyagolva és azok lejtői (talus) annyira rongáltak, hogy azokra minden oldalról könnyen fel lehet jutni. 1. Ha Fenséged azt kívánja, hogy ezt a várat védelmi állapotba helyezzük és minden hirtelen támadást (insulte) kivédhessünk, — ezt kevés költséggel megcsinálhatjuk, anélkül, hogy szükséges lenne a védművek alapszerkezetét megváltoztatni. Az oldalazó sáncok árkait mélyebbre kell ásni és még egy ilyen legalább 24 láb széles sáncot kell építeni az erőd közepén.

2. A főárok közepén még egy másik, 30 láb széles ilyen védművet kell építeni, amely körülövezi ezt a helyet és ezt az oldalazóművet s a másiknak az árkat 5 láb mélyre kell leásni.

3. Szabaddá kell tenni, kitisztítani a patakból az árokba vezető zsilipet, hogy megtölthessük vízzel az említett árkokat, ha a víz eléri felső színvonalát és ha erre szükség van.

4. Be kell fejezni a még el sem kezdett külső lejtő (glacis) tetejét, mivel az nem biztosítja kellően a védcölöpkerítés elzárását.

5. A fedett utak oldalfalait 4 1/4 láb magasra kell felhúzni. Egy és 1/2 láb magasságban be kell illeszteni rőzsegátra építve egy 2 1/2 láb széles járópaddockát.

¹⁸ Arquebuse, magyarul nehéz puska; átmenet a kézi lövőfegyver és a könnyű ágyúk között. Nagy kaliberű hosszúcsövű lövőfegyver, amelynek első részét vagy egy villára kellett feltámasztani a lövésnél, vagy pedig mint itt sáncoknál, állandó használatra a torkolat előtt derékszögben hozzákovácsolt hosszú szöggel (croc) erősítették meg a földben.

6. Az oldalozóművek lejtőit jól kicövekelte rőzse kötegekkel (clayonage bien piqueté) kell borítani a lejtőbe vert cölöpsoroktól kezdve egészen a sáncfalak tetejéig.

7. Az oldalozóművek mellvédeit újból ki kell építeni 15 láb szélességre rőzsefonatokkal, belül $4 \frac{1}{4}$ láb magasságig. És ha előfordulna az, hogy a külső lejtőbe vert cölöpök hegyei találkoznának a mellvéd meghosszabbított vonalának lejtésével, a cölöpök hegyeit le kell vágni, nehogy gátolják a védekezés lehetőségét. Ügyelni kell arra is a mellvédek helyreállításánál, hogy a belül végzett munkákat kívülről ne lehessen látni.

8. Sokkal meredekebb lejtőket kell építeni, hogy helyet adjunk a mellvéd és árok közti közlekedésre szolgáló járdáknak, (bermes)¹⁹ ott ahol az építkezés lábánál a cölöpök be vannak verve. El kell takarítani, az ott esetleg található feleslegessé vált földet, nehogy az ellenség ott menedéket (logement) találhasson.

9. A bástyák és bástyafalak elé egy, rőzséből font, külső falat kell húzni 6 vagy 8 hüvellyel hátrább $1 \frac{1}{2}$ láb magasságban, amely a cölöpkerítés előbb említett járdájánál kezdődjék. Továbbá a védmű összes mellvédeit hegyes cövekekkel kell érdessé tenni, (fraisé), és erős faszögekkel, cövekekkel megerősíteni (cheviller), 3 lábnyi távolságra egymástól, a külső felső vonal alatt kezdve és négy hüvely távközzel egyik a másiktól, kissé kifelé döntve. E cövekek $3 \frac{1}{2}$ lábra meredjenek ki előre. Azután ajánlatos lesz azokat a háromszög alakú nyílásokat is betömni, ledöngölt földdel, amelyek a rőzseborítás folytán keletkeztek, hogy ezek pótolják a lépcsőket.

10. Az említett bástyák falait a régi állapotok szerint kell helyreállítani, belül 18 lábra $4 \frac{1}{2}$ láb magasságig rőzsével befonni, járópadkát hagyni és szükség szerint vagy emelni, vagy lebontani azok magasságát, hogy kívülről ne lehessen észrevenni. Annak a három összekötő falnak (courtine) az a hibája, hogy ágyuk szállításának lehetőségére legalább 12 láb széles kocsiutat (remport) kell hagyni.²⁰

11. Az oldalfalak előtt az árkokat, amilyen mélyre csak lehet, 30 láb szélességben kell kiásni és azokat érdessé tenni, ha még nem lennének így beborítva. Máskülönben, ha mai állapotuktan hagyjuk, könnyű azokra felmászni. És ennek a mély ároknak csatlakoznia kell a nagy árok közepén építendő már említett oldalozó erődrészhez.

¹⁹ Berme, — németül Wallabsatz, Wallgang, aussen am Fusse des Dammes. — A Wall magyarul gát.

²⁰ Courtine, — németül Mittelwall, Zwischenwall, aussen am Fusse des Dammes. — Rempart francia megjelölésnek voltaképpen 2 jelentősége van. Az eredeti jelentősége annyi, mint németül Wall, Hauptwall, azaz a töltés gátja, Bollwerk. De jelenti ez a szó, amint a Larousse lexikonban található sematikus vázlaton is látható, a földszintről az erőd felső vonaláig vezető utat. A honvéd erődítési szabályzatban kocsiút. Ez a szó különben a magyar nyelvújrásban is használatos, mint rámpa, pl. egy magas vasúti töltésen vezető kocsiút megjelölésére.

12. A bástyákon csak a tetőn lévő ágyútelephelyet szabad meghagyni, a sarkokon lévőket el kell távolítani (barbette).²¹

Az innen kikerülő földből kell az oldalfalakat felhúzni, úgy, hogy hosszúságuknak megfelelően 3—4 lövőrés (embraseure) szelje azokat át.²²

13. Helyre kell állítani az alacsony oldalfalakhoz vezető utakat.

14. A mellvédek, gátak és kocsiutak szélesítésére szükséges földet az árkok vízlevezető mellékárkaiból kell pótolni, úgyszintén a párkányok és a rőzsebontásoknál fennmaradó lejtők földjéből.

15. Tatarozni kell a lakóhelyekül szolgáló helyiségeket, a fegyvertárat és az őrszobákat, hogy azokat használni lehessen és az eső ne essen beléjük.

16. Hátrább kell vonni és betakarni a szakállas puskákat, többi fegyvereket és a szerszámokat, amelyeknek agya és nyele fából készült, más-különben, ha a gátakon hagyják, az esőtől elrothadnak.

17. Pótolni kell minden védmű lábánál és a fedett utakon lévő cölöpsorokat, hogy sehol hézag ne maradjon közöttük. Azokat az elrothadt cölöpöket, amiket szabad kézzel el lehet törni, ki kell cserélni.

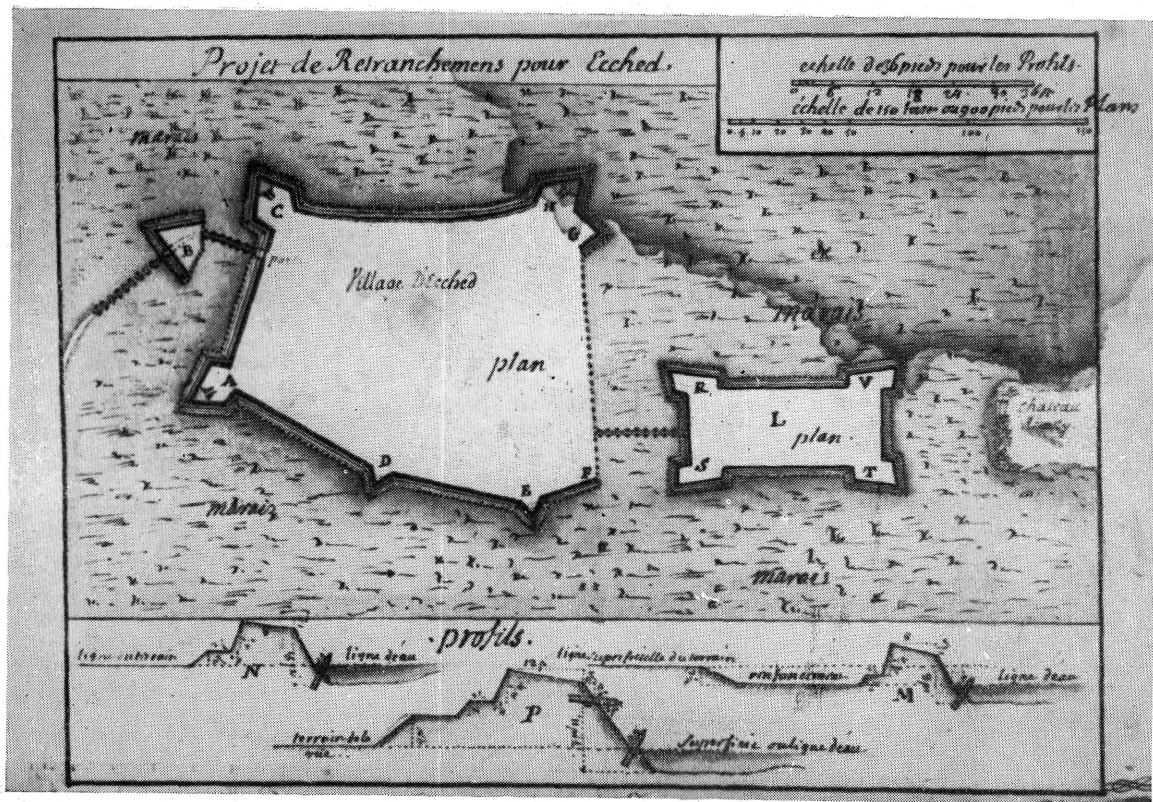
Ha mindazt, amit ebben az emlékiratomban javasolok, végre is hajtánák, akkor Szatmárt váratlan rajtaütéssel nem lehet megrohanni, — jelenleg ez még lehetséges lenne. Hogy hathatósan védhesse magát, ott kell hagyni legalább 20 ágyút, 2 mőrszarút, jókarban lévő felszereléssel együtt, azután körülbelül 70.000 font lőport. (Miliers = 1000 font), 5000 különböző nagyságú ágyúgolyót, 1000 puskát, 3—4000 kovakövet a puskákhoz, 1500 különböző űrméretű puskalövedéket, 1000 gránátot gyűjtő-zsinórral, 2000 cölöpöt, 4000 rőzseköteget és ugyanannyi cöveket. Készletben kell tartani 300 drb. csákány-kapát, 300 nyeles lapátot, 30 talicskát, 1500 zsákot vagy földhordáshoz alkalmas kosarat, 1000 lábnyi vas-tag deszkát, 300 lábnyi négyszögletű faoszlopot, 30 vég lámpabelet. Védőőrségül 2000 embert kell ott elhelyezni, olyan kipróbált parancsnokkal, aki érti a várvédelmi harcok sajátosságait.

Ha mindez nem teljesíthető, akkor Szatmár nem érdemli meg, hogy ily sok ágyút otthagyjunk, mert azokra többé már nem számíthatunk, (l'on doit conté comme perdue). Kelt Szatmáron, 1705. febr. 24. Le Maire s. k.”

A szatmári vár szemrevételezését Le Maire febr. 24-én befejezte, azután átlógagolt a 31 km-re fekvő Ecsed várához, s annak meg szemlélése után, febr. 27-én ugyanazon a lapon, ahol a szatmári leírást végezte folytatja következőképpen:

²¹ Barbette, — németül Stückbank, Oberfläche der Brustwehr ohne Schiess-scharie, — vagyis az ágyú helye, nem lőrésen keresztül, hanem egyenesen a tetőről tud lőni. A honvéd erődítési szabályzat lövőpadnak mondja.

²² Embraseure, magyarul lövő és, a honvéd erődítési szabályzat szerint puskarés.

(Ecsed váráról készült vázlat)

A vázlat francia szövegének magyarázata:

Az Ecseden tervezett sánrendszer tervrajza.

A felső jobb sarokban: mérce 30 láb a keresztmetszetek (profilok) megértésére és mérce 150 öl, vagy 90 láb a tervrajz részére.

Marais-mocsár. Pont-híd. Village d'Eched. Plan. — Ecsed falu tervrajza.

Chateau demoly — lerombolt várkastély.

A lap alsó felében lévő keresztmetszeteknél:

Ligne de terre — a föld színe. Ligne d'eau — a víz szintje. Ligne superficielle du terrain — a terep felszíne. Terrain de la rue — az útvonal térszíne. Renforcement — az árok lemélyítése. Superficie ou ligne d'eau — a felső színvonal, azaz a víz szintje.

„Visite de la situation d'Eched.

(azaz Ecsed helyzetének megsejtelése). Talán az a legörvendetesebb (t. i. megállapítás), hogy itt van egy hely, amit erőszakkal nem lehet megvenni. A helyiség lakosainak tanúbizonysága és a valamikor téglából épült és 4 év előtt lerombolt erős falak maradványai meggyőznek arról, hogy itt egy igen erős várkastély, (chateau) állott, de most már mindez olyan zűrzavaros romhalmaz, hogy az ember nem képes magának tisztá képet alkotni annak alakjáról. Ha még épségben volna és az ellenség azt erősen kezében tartaná, ennek az országrésznek sok nyugtalanságot és bajt okozhatna. Nagyon széles mocsárban fekszik, amelyet a Kraszna vize táplál és emiatt felszínét legalább 6—8 láb mélységben víz és iszap borítja. Ennek a várkastélynak csak egy bejárása lenne, egy legalább 50 öl hosszú fahídon át, és ágyútűzzel is csak erről az oldalról lehetne veszélyeztetni, mert a mocsár vizei által két részre osztott térszín minden megközelítést lehetetlenné tesz. Egyik része a síkság felé fekszik. Azelőtt igen jól lehetett megerősítve. Maga a térszín is alkalmas két bástyának és előttük egy előreugró oldalazó bástyának alkotására. Ezek kapuinak falai még láthatók. A várba csakis erről az oldalról lehetett bejutni, fedett útja nem volt. A mocsár partjai ennek az erődítménynek elő részében csak nagyon kis kiterjedésűek. A terep az oldalak felől is járhatatlan, kivéve, ha a mocsár erősen befagy. Ezen a darab földön épült Ecsed faluja.²⁴

Mögötte ismét összszárul a mocsárvidék és körülbelül 180—200 lábnyira (t. i. a község keleti szélétől) elválasztja egy másik kiemelkedő, magában álló (isolé) tereprésztől, amelynek alakja szabályos hosszúkás négyszög. Hosszú oldalai 480, keskeny oldalai 192 láb hosszúak. A mocsár azután körülbelül 300 láb hosszúságban csillagalakú területen ismét összszárul, ezen van az a kis sziget, ahol a régi várkastély állott.

²³ Le Maire jelentésében határozottan falunak — villagenak mondja Ecsedet. Rákóczi ellenben városként említi és a kuruc írásokban is így szerepel.

Ha Fenséged elhatározná, hogy ezt a helyet újból rendbehozzatná, úgy ítélem, hogy ez kevés költséggel lehetséges lesz és éppen annyit érne mint Szatmár, kivéve, ha a Szamos mindig olyan bő vízü lenne, mint amikor most láttam. Az ellenségnek ott legalább két hidat kellene verni a sziget hosszúságának megfelelően. Ecsed megtámadásánál erre nem lenne szüksége. Ha elhatározzuk, hogy itt (t. i. Ecseden) egy erődrendszert építünk ki, nem kellene azt a kis szigetet erre használni, ahol a régi várkastély romjai vannak, mert ott csak tört falrészek egymásra halmozott zagyva tömegét találjuk, amit semmire sem lehet használni, csupán zavarba hozza az embert, hogy mit csináljon ezzel a résszel, amely egyébként is teljesen megközelíthetetlen nyáron a mocsár nagy kiterjedése miatt. De télen sem érünk el sokat vele, ha annak befagyására számítunk, mert ott nem lehet lakni és nincs is lehetőség ahhoz, hogy egy odahelyezett őrség elbírja annak a támadónak a tűzét, aki afelett a térszín felett uralkodnék, amelyet én feltételezek, ha az L. betűvel megjelölt pontot sáncokkal megerődítjük a csatolt vázrajz szerint. Azt hiszem, hogy egy erős sáncrendszer érdekében e helyen ki kell tatarozni és rendbehozni a régi erődvonalat (A. B. C.) úgy, mint ezt a vázlat és rajta a P. keresztmetszet mutatja. A földet a hosszú oldalakon fel kell hányni, ott ahol azok a (D. E. G. A.) sáncokkal vannak kapcsolatban. Az ehhez szükséges nagy tömeg földet a mocsár partján megtaláljuk, ezt már azelőtt is arra használták. De az erődvonalak helyzetén nem kell változtatni, ha ezt a munkát végezzük és a föld nagy tömegét a H-val jelzett helyről vegyük s vigyük át a G-re. Az a sánc torka (gorge) (F. G.). Ez ne legyen zárt vonal, csupán egy jó cölöpkerítés.²⁴

A P. metszet az A. B. C. sáncreszekre vonatkozik, az N. metszet az oldal árkaikra. Ezek elé kell beverni a cölöpsorokat úgy, amint az a vázrajz keresztmetszeteiből kitűnik. Az L. hosszúkás négyszög alakú erődítmény, mely az első védmű (t. i. a körülsáncolt falu mögött) fekszik, csak akkor ér valamit és maradhat meg, ha erős földvállra építjük ki, máskülönben két tűz közé kerülhet. Ezért azt hiszem, hogy mégis jól meg lehetne védeni, ha azt oly erős földsánccal vesszük körül, mint amilyen a vázrajz M. profilján látható. A 4 sarkán 4 gyülekező (sorakozó) hely lehet (Place d'armes) (R. S. T. V.) cölöpkerítéssel körülvéve a metszetek képe szerint és, hogy a föld le ne omoljon eső következtében, jó lenne a lejtőket rőzsével befedni.²⁵

Ne feledkezzünk meg a mocsár nádasainak felgyújtásáról sem, puska

²⁴ Minden sánc egyik legérzékenyebb pontja a sánc bejárata, amely rendszeren az ellenség várható támadásától ellenkező ponton amint nevezték a sánc torkában volt. Ennek kiképzésére nagyobb erődítményeknél külön torokbástyák készültek, vagy pedig egész egész külön kis védművek, amit a német erődítményeknél Zwingernek neveztek.

²⁵ A Place d'armesnak a régi francia katonai terminológiának több jelentősége van. Lehet gyülekező, sorakozóhely pl. várakból való kirohanásra; fegyverraktár, vagy készütségi állás stb.

lőtávolságra, hogy az ellenség meg ne lephessen és, hogy a nádas ne tegye a védelmet lehetetlenné.

Ha Fenséged elrendelné e szerény javaslatom végrehajtását, érdemes volna oda 5—6 kis ágyút is küldeni.

Kelt Ecseden, 1705 február 27.”

Azalatt, míg Le Maire Ecsedet megszemlélte, valószínűleg Szatmár képe is lebegett szeme előtt és tünődött magában e két helység jelentőségéről, helyreállításának célszerűségéről stb. Mindjárt itt az ecsedi leírás után folytatja javaslatait a következőképpen:

„Anélkül, hogy Fenséged megfontolásaiba beleszólani merészkednék, ha esetleg az lenne a szándéka, hogy Szatmár erődítményeit rendbehozza, nagyon alázatosan arra kérem engedje meg, hogy kifejtsem véleményemet arról, hogy én a legcélszerűbbnek tartanám ezt a helyet földig lerombolni.

1. Csapatokat von el a mozgó hadműveletektől.
2. Szükséges oda egy külön várparancsnokságot megszervezni, ami sok pénzbe kerül.
3. Az ott elhelyezett ágyúk, lövészer, stb. másutt jobban felhasználhatók lennének új hódításokra.
4. Annak helyreállításához sok pénz és munkáscsoport szükséges.
5. Temérdek lövészert takarítunk meg, amit ott haszontalanul használnánk el.

6. Megtörténhetik, hogy ez az erődítmény ismét a császár és római király hatalmába visszakerül, tehát akkor saját ellenségünk számára állítottunk helyre egy erődítményt Erdély bejáratánál, ahonnan ő bármikor sanyargathatja ezt a Fejedelemséget és nem is számíthatunk arra, hogy visszafoglaljuk, mert az már akkor nem lenne olyan elhanyagolt és felszeretlen, mint jelenleg. Ha nyílt szemmel nézzük azt a lehetőséget, hogy ők a falakat téglával szilárdabbra építik s a folyót is ügyesen felhasználják, annak visszafoglalása rendkívül nagy előkészületet és sok költséget igényelne. Tehát, ha higgadtan gondolkozunk, — nem érdemes Szatmárt helyreállítani. Ellenkezőleg, itt lenne az ideje annak, hogy sok embert odarendeljünk, hogy minél előbb behányják a töltéseket az árkokba, a cölöpkerítéseket kiszedjék és mindent olyan alaposan leromboljanak, hogy minden sánc, erődítmény és a fedett utak a földdel egyenlővé tétessenek, annyira, hogy senki sem próbálhassa azokat újból helyreállítani. Persze tökéletesen meg kell semmisíteni az összes, lakásra, raktárakra, lőpor és fegyver tárolására alkalmas helyiségeket, minden katonai építkezést.

Egészen más a helyzet Ecsed körül. Ez a vár Fenséged tulajdonát képezi, amit a békekötéskor vissza kell kapnia. Ha ezt a helyet kiépít-

jük, ez az erdélyi határon Magyarország előretolt végvára lesz és az erdélyi Fejedelemség érdekei fölött őrökdi, őrzi annak bejáratát. Amit én erről javasolok, azt méltóztassék úgy megítélni, hogy az időpont és a hadihelyzet éppen most alkalmas ennek a nagy munkának az elvégzéséhez. Ezzel egy erős állást biztosítunk a lerombolásra szánt Szatmár pótlására, mert itt lehetséges lesz aránylag kevés költséggel, az aknákkal megromgált alapokat is helyreállítani és azután még a régi várkastélyt is újjáépíteni.

Ha Fenséged elhatározná ennek a szép (alkalmas) helynek az újjáépítését, akkor bátor leszek gondolataimat erről részletesebben kifejezteni.”

Le Maire jelentésének eredménye

Még mielőtt Rákóczi megkapta volna Le Maire jelentését, valószínűleg már gondolkodott Szatmárnak, ennek a most hatalmába visszakerült erődnek a sorsáról. Erre vall Bercsényinek egy levele Rákóczizhoz 1705 febr. 13-ról. Ezt írja: ...„Károlyi uram igen sajnálja Szatmárt, bizonyos terminusok is vadnak az írásában, de hiszen tavaszig sem épül, sem romol: de hitemre nem nekünk való az erősség, sem ott, sem mástutt — ellenünk mindenütti!”²⁶

Ebből talán az tűnik ki, hogy Rákóczi helyre akarta volna állítani a várat, de Bercsényi ezt nem helyeselte. Ezután jutott kezébe Rákóczinak Le Maire itt ismertetett javaslata, amely meggyőzte őt arról, hogy Szatmár várát nem érdemes helyreállítani. Ezért elrendelte annak lerombolását. Megtudjuk ezt Eötvös Miklósnak Károlyi tábornagyochoz 1705. április 2-án intézett leveléből: ...„Kegyelmes urunk Ónagyságának Szatthmár vára elhányása eránt való resolútiója leérkezvén, az lövészszámoikat, kit egyfelé, kit másfelé, el fognak onnan hordani. Nagyságod dispositió tételét alázatosan elvárom, az idevaló lövészszámoikat hová méltóztatik Szatthmárról szállíttatni.”²⁷

1705. ápr. 26-án Rákóczi, Károlyi tábornagy számára küldött hadiutasításainak egyik pontjában ezt írja: ...„Mivel Szatthmárt elhányatni, Etseted pedig restauráltatni kívánjuk, informáljon, micsoda modalitással lehessen meg, honnat, s mely nemes vármegyéből telhetik ki azon munkás és egyéb kívántató requisitum.”²⁸

A lerombolási munkálatok lassan haladtak előre. A lakosság kellenül tűrte e közmunkára való kirendelését. Erről értesülve Rákóczi június 15-én ezt írja Károlyinak Egerből: ...„Az parasztságnak nyakas-

²⁶ Arch. Rák. IV. k. 365. o.

²⁷ Károlyi Oklevéltár V. k. 172—173. o.

²⁸ U. o. V. k. 198. o.

ságát úgy látjuk némelyek okozzák izgatásokkal, hogy a katonaságot is terhekre imponálni céloznák intencionk ellen. Ha az parasztság azt alle-gálja, hogy fia vagy bátyja immár a hadban vagyon, Kegyelmed ezt fe-llelheti, akceptálják azokat, de nem fog az ország nekik fizetni. Nem Szathmárnak elhányatása, sem Ecsednek lassan való építése ruinálhatja az országot, mindazonáltal immár értelmes incsinyér oda elment és mίν-den dispositió az építésre.”²⁹

A sok figyelmeztetésnek és szigorú intésnek nem sok eredménye volt. Májusban Rákóczi már ismét kénytelen erélyesen ráüzenni Káro-lyira: ... „Értjük ennek felette, hogy sokszori intimációnkra, az nemes várme-gyék Szathmár vára demolitiójára kivántató embereket egész szá-mmal nem statuálván, még eddig sem hányódott úgy el, amint kivántat-nék s könnyen fészke lehetne az ellenségnek, mely nem kevés confu-siójára szolgálna nemzetséges fegyverkezésünknek. Kegyelmed újobban írjon annak demolitiója iránt a nemes várme-gyéknek és ha ugyancsak nehezen állítanak elő azon gyalogszeres embereket, kiknek demolitiót, amint szükséges melléjek rendelendő commissáriusunk szeme láttára s dispositiója szerint véghez kellene vinni: más modalitásokkal is procedáljon Kegyelmed, amit legjobbnak ítél. Melynek azok léznek okai, akik-nek incumbálván, vagy szántsándékkal s malitiose, vagy restségekből mulatták el ezen szükséges hazaszolgáltatját.”³⁰

A szatmári vár lebontásának kérdése még a következő évben is gon-dot okozott Rákóczinak. 1706. március 29-én írja Károlyinak, hogy jó-szágigazgatójának Krucsai Mártonnak és a várme-gyéknek küldött szi-gorú parancsolatokat: ... „Szakmár várának elrontásáru.”³¹

Ha bár lassan, de végül mégis végetért Szatmár várának lebontása. A későbbi évekből megmaradt kuruc iratok közt erről már nem olva-sunk. A vár helyét a föld színével egyenlővé tették, annak területét a nö-vekedő város hamar betelepítette házakkal, utcákkal. A Fodor profesz-szor említett tanulmányában lévő vázlatok és a II. József császár idejé-ben készült térképlapon már a folyó mindkét ága közti területen, tehát a vár helyén is, utcák, házsorok vannak feltüntetve.

Szatmár várának lebontásával párhuzamosan haladt viszont Ecsed erőrendszerének kiépítése. Rákóczi teljes mértékben helyeselte Le Maire előterjesztését és elrendelte a várrendszernek a francia hadmér-nök tervei szerint való újjáépítését. Vagyis az eredeti régi váromhoz hozzá sem nyúltak, hanem az Ecsed községet körülövező sánctonalat és a községtől keletre fekvő kis szigetet egy erőrendszerbe összefoglalva építette ki Le Maire — az itt fotókópiában látható tervrajza szerint. Ezt a tervet Rákóczi közölte Károlyival és jelentést kért tőle a vár helyre-

²⁹ U. o. V. k. 223—224. o.

³⁰ U. o. V. k. 472. o.

³¹ Arch. Rák. I. k. 502. o.

állítási munkálatai érdekében tett intézkedéseiről. 1705. május 2-án írja Károlyinak: „...„Approbáljuk Kegyelmed Ecsed várának megépítésé-
iránt tött projektumát. Parancsoltunk is n. v. Krucsai Márton hívünk-
nek, siessen hozzánk jönni, hogy mindezekről lévén bőven információja,
leendő instrukciója szerint kezdhessen azon munkához.“³²

A nyár folyamán az építés szépen haladt előre. Augusztus 23-án Ra-
mocsaházy György Ecsedről értesíti Károlyit a vár építésének némely
részletéről. Nagyon várja a hadmérnök érkezését, mert: „...„azt funda-
mentom annyira kikeresődött, mész s téglá vagyon, naponként több is
készül, hogy a munka szabadon folyhatna.“³³

Az 1705. november 11-én, vereséggel végződő zsibói csata után Rá-
kóczi Erdélyből kivonulva Munkács felé, útbaejtette Ecsedet és ott né-
hány napot töltött. Emlékirataiban mint írja Ecsedre szállott: „...„csa-
ládóm örökös várába“,³⁴ melyet ugyan a németek a háború előtt lerom-
boltak, de ő most arra gondolt, hogy az erődrendszert újra felépíti, mert
fekvése különös, talán egész Európában egyedülálló és bevehetetlennek
látszik. Részletesen leírja Ecsed környékének a topografiáját és a városra
és környékére vonatkozólag ugyanazt mondja, mint Le Maire jelentése.
Rákóczi leveleit december 12-től 17-ig Ecsedről keltezi s onnan utazott
tovább Munkácsra.

Az 1706. évi levelekben nem találunk újabb adatokat Ecsed építésé-
ről, azonban az bizonyos, hogy Rákóczi Le Maire erről szóló ismertett
jelentésének utolsó mondatában felajánlott készségét egy részletes erő-
dítési terv megszerkesztése iránt elfogadta és megbízta őt annak kidol-
gozásával. Sajnos, ez az írás az Országos Levéltár Rákóczi-Aspremont le-
véltárában nem található, de nyomát találjuk Rákóczi kancelláriájának
iktatókönyveiben, ahol az 1706. évi tárgymutatóban az 1035., 1227., és
1848. iktatási számok alatt fel van jegyezve: „Ecsed vára építéséről való
projectum“ és „Ecsed vára építéséhez szükséges requisitumok“.³⁵

1707-ben már ismét találunk Ecsed építéséről szóló írásokat. Rá-
kóczi írja Debreceni Péter ecsedi vicekapitányának 1707. március 17-én
a következőt: „...„Ezen parancsolatunk megadó francia incsinér obes —
vakmajszterünket oly véggel küldettükbe Ecsedbe, hogy az ottan kí-
vántató fortifikációt mentül jobban maga conceptussa szerént fundálván
építhesse.“ Az ecsediek tehát ne gátolják őt munkájában, hanem pon-
tosan teljesítsék utasításait, különösen, a cölöpkerítések előkészítése ügyé-
ben.“³⁶

Még Rákóczinak ez az erélyes parancsa se segített sokat, mert egy
hónap múlva, ápr. 13-án kénytelen volt Károlyi tábornagnak megírni,

³² Károlyi Oklevéltár V. k. 192. o.

³³ U. o. V. k. 270. o.

³⁴ Rákóczi Emlékiratai, 138—139. o.

³⁵ Arch. Rák. VI. 12. és 35. o.

³⁶ U. o. II. k. 57. o.

hogy mivel az ecsedi erődítéshez szükséges: ... „Palizádák és egyéb requisitumok nemléte miatt odaküldött ingenérünk az időt hiába tölteni nem akarván, ottan nem maradhatott”... — Bártfára utazott”. Károlyi tehát sürgősen intézkedjék, hogy: ... „a munkának szaporán való progressuse lehessen.“ Ha pedig a cölöpök és egyéb eszközök együtt lesznek és kellő számú munkást is összetoboroztak, akkor ezt neki sürgősen jelentse, hogy a hadmérnököt ismét oda vissza küldhesse.³⁷

Az odaküldött hadmérnök most nem Le Maire volt, hanem egy másik műszaki tiszt, Barsonville francia alezredes. Amikor ez a hadmérnök tiszt a nyár folyamán Ecsedre visszaérkezett, kénytelen volt jelenteni a Fejedelemnek, hogy az ecsedi munka rosszul halad. És, hogy a munkások közt az a tévhír terjedt ott el, hogy fizetésüknek fele, ezüst, fele „pecsételt pénzü” lesz kiutalva.³⁸

A Károlyi levéltárban van egy érdekes kimutatás 1707. szeptember 23-áról az ecsedi vár kiépítéséhez a vármegyék által adott munkaerőről és egyéb kiadásokról, — 1707. június 1-től szeptember 15-ig. Ebből kitűnik, hogy bizony Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és a Partiumbeli vármegyékre súlyos teher hárult nem csak a munkások odaküldése, fizetése és ellátása, hanem a francia hadmérnöknek kiszolgáltatott élelmiszercikkek tekintetében is.³⁹

1707. második felében a szabadságharc hadműveleteinek súlypontja mint tudjuk átkerült Magyarország északi és nyugati felébe. Ecsed, mint hadműveleti támaszpont jelentőségét elvesztette. Ennek egyik jele a Fejedelemnek 1707. szeptember 27-én Károlyihoz intézett levelében olvasható. Helyesli, hogy az Ecsedben lévő ágyúkat Károlyi onnan elvitette a hadrakelt sereghez és, ha még lennének Ecsedben olyan emberek, akik ágyúkezeléshez értenek, azokat Barsonville francia alezredessel együtt rendelje magához.⁴⁰

Valószínűleg a nagy munkáshiányon sem tudtak már segíteni. Rákóczi 1708. április 13-án írja Bercsényinek, hogy Ecsed építését úgylát-szik félbe kell hagyni, az ott alkalmazott mérnököket Bercsényihez fogja küldeni.⁴¹

Később azonban újra szükségesnek ítélte Ecsed erődítményeinek továbbfejlesztését, amikor ugyanis 1710-ben a szabadságharc hadműveletei kezdtek mindig szűkebb térre, Magyarország északkeleti sarkába összeszorulni. Ecsedre most már nem mint Erdély kapujára lett volna szüksége, hanem az északkeleti esetleges hadműveletek támaszpontjaként. Rákóczi 1710-ben írott leveleiben többször emlegeti, hogy esetleg szüksége lehet Nagykároly, Ecsed, sőt Szatmár városaira és váraira is.

³⁷ Károlyi Oklevéltár. V. k. 620. o.

³⁸ Arch. Rák. II. k. 105. o. és Károlyi Oklevéltár V. k. 696. o.

³⁹ Károlyi Oklevéltár. V. k. 699. o.

⁴⁰ U. o. V. k. 704. o.

⁴¹ Arch. Rák. II. k. 240. o.

Sőt az a gondolata is felmerült, hogy Szatmárt ismét meg kellene erősíteni, de ... „az lakosság inkább kész a várost elpusztítani és elhagyni, mintsem praesidiált helyben lakni.”⁴³

Minderre azonban már nem került sor. Ebben az évben Magyarország népességét és a kuruc hadinépet is már erősen megtizedelte a félelmetes erővel dühöngő pestis, 1710. szept. 11-én írja Rákóczi Károlynak: ... „Husztról kiholt az praesidium, Kassán is hasonlóképen és Ecsedben is. Úgy látom contra vim mortis...”⁴³

Rákóczi talán túl sötéten ítélte meg az ecsedi lakosság pusztulását, mert későbbi leveleiben mégis szó van arról, hogy szállíttat oda élelmet. De a következő évben 1711. febr. 15-én már végleg feladta azt a reményét, hogy Ecsed még valamikor hasznára fog válhatni. Ebben a levelében utasítja Károlyit, hogy szállíttassa el onnan az élelmet, egyúttal azonban lemondóan hozzáteszi: ... „Ha Kegyelmed nem talál szánakat (szánkókat) az ecsedi élet kihozatalára, annál is inkább nem fognak találni udvarbíráim.”⁴⁴

Ez az utolsó adatunk Ecsedről. A Le Maire-től oly szépen kitervezett és oly sok munkaerőt és költséget felemészítő ecsedi várépítésnek Rákóczi és hadserege hasznát nem vette. A szabadságharc lecsendesedése után pedig az ecsedi erődrendszert is elérte a többi magyarországi kuruc vár és erődítmény sorsa. A bécsi udvari haditanács 1712-ben felrobbantatta, megsemmisítette.

Markó Árpád

a történettudomány kandidátusa.

⁴² Rákóczi levele Vay Ádámmalhoz 1710 szept. 7-én. Arch. Rák. III. k. 155. o.

⁴³ Arch. Rák. III. k. 161. o. Rákóczi az ismert latin közmondás első szavait idézi: *Contra vim mortis non est medicamen in hortis*. Azaz: halál ellen nem terem a kertekben orvosság.

⁴⁴ Arch. Rák. III. k. 591. o.